

EMILIA PALONEN

Demokratiaa, ei demografiaa

Populismikriittisen populismin tuolle puolen

Esseekirjassaan *Was ist Populismus?* (2016) Princetonin yliopiston politiikan tutkimuksen professori Jan-Werner Müller kertoo, mitä populismi on. Niin kuin suomalaisessakin poliittisessä keskustelussa usein käy, hän päätyy käyttämään populismia leimakirveenä. Populistit ovat aina niitä muita: pahiksia.

Müllerin lukeminen ärsytti. Onneksi. Ilman ärsytystä tuskin olisi politiikkaa – tai ajattelun kehitystä. Ärsyyntynyt tunnistaa rajan, taitekohdan, jossa ideoiden virta ja analyysien soljuminen keskeytyvät. Luen kollegaani Mülleria dekonstruktiiivisesti ja vastakarvaan, apunani toiset populismin tulkit Ernesto Laclau ja Chantal Mouffe.

Populistit ovat Müllerille ”väistämättä antipluralisteja”¹. Populismi on ”erityinen politiikkakäsitys, jonka mukaan moraalisesti puhdas homogeeninen kansa käy moraalitonta, korruptoitunutta ja parasiittista eliittiä vastaan”².

Müllerin mukaan populistit väittävät: *Wir sind das Volk!*, ”Me olemme kansa!” Ken heitä vastaan käy, sulkeutuu automaattisesti aidon kansan ulkopuolelle.³ Saksa tai suomeksi *populuksesta* tai *demoksesta* on vaikea puhua ilman etnisyyttä (saksan *Volkskund* ja suomen ”kansatiede” usein nivoutuvat etnologiaan, ja stereotypisoitu hegeliläis-snellmanilainen perintö etnisoii kansallista).

Demokratiassa kansalla on valta. Ranskalaisfilosofi Claude Lefortin mukaan vallan paikka on kuitenkin ”tyhjä”. Müller tulkitsee kirjassaan tämän Lefortin analyysin kirjaimellisesti⁴. Soineja tai orbáneja ei saisi päästää täyttämään kansan tilaa!

Müllerin ajattelu on vahvan ei-perustahakuista ja jopa militanttia antiessentialismia, ainakin hänen pohtiessaan kansaa. Populistit yrittävät asettaa itsensä kansan paikalle, mikä tekee heistä Müllerin mielestä antidemokraattisia. Populismi onkin ”demokratian varjo” – tai vähintäänkin populisteissa on ”antidemokraattinen tendenssi”⁵.

Jälkiperustaisen, dekonstruktiiivisen tulkintani mukaan perustatonta ajattelua ei voi olla olemassa. Oikeastaan Müllerilläkin vallan tyhjä tila on täytetty: nimittäin itse-riitteisellä liberaalin demokratian tulkinnalla. Vai miten nimitä politiikkakäsitys, jossa puolustetaan moraalisesti puhdasta homogeenista, suoraan kansaa edustavaa eliittiä ja *status quo* moraalittomia populistieja vastaan?

Ketkä kansaa edustavat ja mitä demokratia on?

Liberaali demokratia perustuu irrallisuuden ja erillisyyden logiikkaan, sillä se korostaa demografisesti eli

sosio-ekonomisesti erilaisia intressejä ja ryhmiä. Poliitiikan ja demokratian liberaali tulkinta olettaa, että tietyistä yhteiskunnallisesta positiosta äänestetään aina tiettyä puoluetta. Näin puolueiden ei ole muka tarvinnut luoda sen kummempia ”meitä”, kunhan demografisesti määritellyt intressit tulevat katetuiksi ja edustetuiksi. Kansan tilalla ovat siis äänestäjät demografisena kokonaisuutena.

Demografinen näkökulma olettaa identiteettien irrallisuuden, erityisyyden ja selkeärajaisuuden. Müller näkee populistit irrallisena homogeenisena ryhmänä, joka määritellään kansan sulkee väistämättä joitakin ryhmiä kansan ulkopuolelle – on joitain muitakin kuin ”perussuomalaisia”. Müllerin mielestä kansan paikalle astuminen ei sovi, mutta olisi sen sijaan OK sanoa: ”myös me olemme kansa”.⁶ Rinnastusten ketjussa ”me ja me ja me ja me ja... olemme kansa” lisätään loputtomiin erilaisia ryhmiä ja korostetaan niiden irrallisuutta meistä muista. Tästä seuraa kuitenkin ongelma, johon erityisesti Laclau ja Mouffe ovat kiinnittäneet huomiota: erillisinä ryhmänä emme koskaan nouse meitä erottavien piirteiden yläpuolelle ja löydä yhteistä nimittäjää⁷.

Toisin kuin Müllerille, Laclaulle populismi on artikulaation logiikka. Laclauin ajattelussa populismin vastakohta on institutionalisoitunut ryhmien edustaminen, josta politiikka on ikään kuin poistettu. Poliitiikkaan ja demokratiaan liittyvät vaatimukset, päätökset ja (erityisesti Mouffella) tunne. Identiteetti muodostuu limittäisistä ja lomittaisista identifikaatioista eli samaistumisista. Koska äänestäjä–puolue-suhde ei ole kiinteä, pelkkien intressien sijaan tarvitaan samaistumista, joka korostuu erityisesti televisioituneen massapolitiikan aikana. Populismi luo ”meidät”, koska ”me” ei rakennu automaattisesti yhteisistä vaatimuksista. Demografia lähtee siis ominaisuuksista ja ryhmistä, demokratia puolestaan vaatimuksista.

Liberaali demografia ja populistinen institutionalismi

Liberaali demografia ja oikeistopopulismi nojaavat kummatkin erillistävään ja erottelevaan logiikkaan (me-ja-me-ja-me tai ne-ne-ne). Liberaali demografia erottelee ihmiset erilaisiin ryhmiin, joita edustetaan irrallisina. Esimerkiksi deliberatiivisissa demokratiako-keiluissa haetaan usein demografisesti edustavia raateja tai joukkoja, jotta voidaan saada ”kattava” kokonaisuus kansalaisista tai asukkaista. Näkemysten eli intressien

oletetaan kumpuavan kunkin positioista sen sijaan, että päätökset syntyisivät prosessissa. Demografiassa ei nousta omasta positioista ja kohdata toisten näkökulmia niin, että ne muuttaisivat omia. ”Yhteinen” löytyy vain kompromissein.

Laclau ja Mouffen ajattelussa demokratiassa ei ainostaan edusteta intressejä tai ryhmiä vaan yhdistetään erilaisia ja erillisiä vaatimuksia. Heidän mukaansa populismia tarvitaan, jotta voidaan luoda ennakoasetelmista vapaa suhde puolueiden ja äänestäjien välille. Erilaisten vaatimusten väliset erot ylitetään nousemalla tilapäiseen, poliittiseen ja kontingenttiin ”meihin” ja ryhmittymällä yhteisen poliittisen tavoitteen alle.

Oikeistopopulismi usein luokittelee meitä ja muita kansallisuuksiin ja ryhmiin. Kenties kyse on muokailuvastaisuudesta ja jopa rasismista, jotka Müllerkin mainitsee. Nämä teemat jäävät kuitenkin hänen analyysissään myyttisen antidemokraattisen ”populismien” ja populismien toiseuttamisen varjoon.

Laclau ja Mouffen mukaan Lefortin tyhjä tila korostaa vallan ja ”meidän” kontingenssia eli tilapäisyyttä ja muutosalttiutta. Populismi on heidän tulkinnassaan välttämätöntä demokratialle hetkellisenä käsityksenä meistä ja jostakin, mihin me rajautuu. Meitä yhdessä pitävä ”liima” – kontingentti kuin jatkuvasti peittävä askarteluliima – voi olla myös yhteinen vastustaja: eliitti, järjestelmä tai vallanpitäjät. Jaetut vaatimukset voivat niin ikään kummuta ärsytyksestä.

Pelkät ”meidän” yhtenäisyyttä luovat ja tiettyyn vastapuoleen kilpistyvät samaistumiset ja eronteot tai irrallisten ryhmien ja vaatimusten rinnastus ilman eron- tekoa eivät kuitenkaan riitä demokratialle. Laclau ja Mouffea on kritisoitu siitä, että populismista on heidän teoriassaan tullut synonyymi politiikalle⁸. Äärimmillään vietynä populismi onkin ongelma ja uhka demokratialle, kuten Unkarin ja Turkin esimerkit kertovat⁹. Antielitistinen populismi voi institutionalisoitua, kun kontingenssista irtaudutaan ja yhteys me=kansa=Fidesz/AKP on suoraan määritelty.

Populismikriittistä populismia

Müllerin ja Laclau tulkinnat populismista polarisoivana logiikkana ovat sinänsä yhtenevät. Mutta populismien vastustaminenkin voi olla populismia: vastustajan ja meidän välille vedetään raja erittelemättä meitä – ja äärimmillään kiistetään täysin toisen moraalinen oikeus olla olemassa.

Müllerin analyysit pätevät kyllä niin kutsuttuun laita-populismiin, joka ponnistaa ikään kuin poliittisen sfäärin tai vallalla olevan eliitin ulkopuolelta ja kritisoi näitä. Populismi poliittisena logiikkana voi kuitenkin kuulua muidenkin kuin populisteiksi nimettyjen työkalupakkiin. Populismia pitäisikin tunnistaa myös valtavirtaoikeistopuolueissa.

Koska Müllerin tulkinta populismista osuu vain ääritapauksiin, siitä tulee helposti leimakirves. Mülleriläinen ”populismien” kritiikki onkin lopulta laidasta ponnistavan nationalismien kritiikkiä. Müllerin tulkinnan vaarana on,

että populismi määritetään epädemokratiaksi. Tällöin ei huomata, että myös ei-populistit, teknokraattiset konservatiivit ja liberaalit kyseenalaistavat demokratiaa aivan yhtä lailla. Kiinnitämme huomiomme siihen, kuinka jotkut määrittelevät kansaa, ja käperrymme puolustamaan asioiden tilaa ja eliittiä ilman itsekritiikkiä.

Lopulta Müllerin teesi käy (liberalismille tyypillisesti¹⁰) itseään vastaan: ”moraalittomien populistien” vastapooli saa ikään kuin kiistämättömän moraalisen oikeuden valtaan.

Jälkiperustahakuinen jälkikirjoitus

Müllerin mukaan kansaa ei ole ennalta annettu, joten kansa on fiktiota¹¹. Laclau ja Mouffe puolestaan kiistävät ”yhteiskunnan” perustana ja väittävät, että se ei ole ennalta määrätty. Vaikka meitä, yhteiskuntaa tai demokratiaa ei ole lopullisesti kiinnitetty merkityksiin, näitä termejä voi silti käyttää ja tutkia.

Yhteiskunnan perustat ovat retoriset, väittää Laclau viimeiseksi jääneessä teoksessaan ja karistaa laclau-mouffelaiseen ajatteluun liitettyjä stereotypioita¹². Jälkiperustahakuisesti väliä on sillä, mille rajallisille ja kontingenteille perustoille ”meitä”, yhteiskuntaa tai kokonaisuuksia luodaan.

Sen sijaan, että kysyisimme, mitä populismi on, kysykäämme: Mille perustoille populismi rakennetaan? Mitä vaatimuksia oikeistopopulismi esittää? Entä millaista on vasemmistopopulismi?

Viitteet

- 1 Müller 2016, 19. Käännökset kirjasta EP.
- 2 Sama, 42.
- 3 Sama, 21.
- 4 Sama, 19.
- 5 Sama, 18–19.
- 6 Sama, 21.
- 7 Laclau & Mouffe 1985; Laclau 2005.
- 8 Arditi 2010.
- 9 Ks. myös Palonen 2006; Gürhanlı 2015.
- 10 Palonen 2012.
- 11 Müller 2016, 58.
- 12 Laclau 2014.

Kirjallisuus

- Arditi, Benjamin, Review Essay. Populism is Hegemony is Politics? On Ernesto Laclau’s On Populist Reason. *Constellations*. Vol. 17, No. 3, 2010, 488–497.
- Gürhanlı, Halil, Playing the System. Laclau, Oakeshott, and Skeptical Populism. *Telos*. Vol. 173, 2015, 163–179.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, *Hegemony and Socialist Strategy*. Verso, London 1985.
- Laclau, Ernesto, *On Populist Reason*. Verso, London 2005.
- Laclau, Ernesto, *Rhetorical Foundations of Society*. Verso, London 2014.
- Müller, Jan-Werner, *Was ist Populismus? Ein Essay*. Suhrkamp, Berlin 2016.
- Palonen, Emilia, Political Polarisation and Populism in Contemporary Hungary. *Parliamentary Affairs*. Vol. 62, No. 2, 2009, 318–334.
- Palonen, Emilia, Liberalism ja konservatismien aika (ideologioina) on oh! *niin & näin* 4/12, 80–85.